

Балкони у міському просторі: паразитарна архітектура чи транзитний посередник між суспільством та містом?

Вадим Семко, кандидат політичних наук, доцент (ORCID:0000-0002-1654-2475)

Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ, Україна

АНОТАЦІЯ

Подано соціально-просторову характеристику балкону як феномену міської культури в контексті повсякденних функцій використання та перепланування балконів та лоджій. Розглянуті мотиви, які змушують мешканців українських міст надавати своїм балконам впізнаваний «пострадянський» вигляд, роблячи їх автентичною ознакою сучасних українських міст.

Ключові слова: балкон, місто, середовище, простір, межа, місце, житло, будинок, мешканці, соціальні практики.

1. ВСТУП

Балкон — один із найбільш характерних елементів міської архітектури, який, попри свою звичність і повсякденність завжди привертає до себе увагу. Передусім це витікає з архітектурного задуму — балкон утворює виступ на будинковій стіні, а отже, є помітним.

Останнім часом тема балконів у пострадянських містах набула актуальності, адже мешканці багатоквартирних будинків, перебудовуючи балкони, фактично зазіхають на естетику будівель, їхню архітектурну цілісність та стилістичний задум, чим роблять цей елемент ще помітнішим. Фасади втратили довершеність і чистоту, замислену архітекторами, перетворившись на еклектичні фрагменти, що формують повсякденну візуальну атмосферу міського буття.

2. МЕТА

Феномен балкону у сучасних українських містах потребує аналізу крізь призму того, як цей архітектурний елемент конструює або деконструює урбаністичні простори широким колом соціально-просторових практик, які мешканці міських помешкань реалізують на балконах.

3. ВИКЛАДАЄННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Житло – середовище перебування та життя людини у якому реалізується увесь спектр її життєвих практик. Природно, що воно має складну та багаторівневу структуру. Межовий простір житлового будинку («зона психологічної власності житлового будинку», «зона безпосереднього контакту власників житлових будинків») характеризує умовну зону міського середовища, що включає в себе фасади будівель на рівні перших двох-трьох поверхів, елементи улиць поза проїжджою частиною та частину прибудинкової території [2]. Е. Гейл у своїй праці «Міста для людей» визначає соціально-активний межовий простір, як простір в межах якого відбувається активне соціальне життя, завдяки забезпеченню соціальних цінностей та комфорту архітектурно-просторовими, планувальними, та предметно-просторовими засобами [4]. На відміну від прибудинкового простору, який включає в себе територію внутрішнього двору та буферної зони житлових будинків, межовий простір житлового будинку – це простір психологічної власності, що простягається на відстані до 12 метрів зовнішнього та внутрішнього простору навколо будинку та включає фасади на рівні перших двох-трьох поверхів (12 м). Важливою ознакою ефективного функціонування даного простору є забезпечення соціальної

активності в її межах. Кількісним показником вимірювання соціальної активності даних просторів є:

- час перебування людей на даній території;
- розосередження людей на території межового простору житлового будинку (функціональна активність простору);
- інтенсивність соціальних контактів (щільність людей в межовому просторі та рівень їх соціального контакту) [2].

Виокремлюють три типи межового простору за особливостями його розміщення відносно житлового будинку: публічний межовий простір, що розташовується з сторони вулиці міста; приватний межовий простір, що розташовується з сторони двору; змішаний (напівприватний) тип, при якому між будинковий простір становить пішохідний бульвар чи паркова зона [3]. На рівні об'ємно-просторових рішень соціальну активність межових просторів забезпечують нестандартні рішення фасадів, низька-середня поверховість, влаштування лоджій та балконів [2].

Балкони та лоджії тривалий час були атрибутами статусного житла багатих осіб, або елементами церемоніальних споруд, таких як храми та палаци. У ХХ столітті з початком епохи суспільства споживання та масового серійного житлового будівництва балкон та лоджія втратили свою аристократично-буржуазну унікальність і функцію місця відпочинку чи оглядності, здобувши роль майданчика з сонячним світлом та свіжим повітрям, а з часом утилітарного місця господарських практик. За радянських часів балкон та лоджія визначались як «додаткова площа квартири для літнього відпочинку та господарчих потреб», яку «за вмілого підходу можна доволі раціонально використовувати не паплюжачи фасад будівлі: облаштувати невеличкі шафи для зберігання певних речей та зйомні мотузки для білизни в межах висоти балконної огорожі» [1].

Зовнішній вигляд сучасних українських балконів залежить від двох чинників: 1) уподобань господаря, що юридично закріплені в нормі недоторканності приватного житла, згідно з Конституцією України та Цивільним кодексом України; 2) чинних Державних будівельних норм (ДБН) та інших нормативних документів, що регламентують практики утримання будинків. Проте сучасні реалії демонструють усталеність обминання юридичних процедур, пов'язаних зі склінням балконів, розширенням їх та переплануванням помешкань, що вможливлено високим рівнем корупції, застарілістю окремих норм та відсутністю системної містобудівної стратегії. Сьогодні архітектурні трансформації балконів та лоджій українських міст, цілком підпадають під означення паразитарної архітектури — перехідної форми

архітектури, пов'язаної з розміщенням певних конструкцій на вже наявних будівлях [1]. Чимало архітекторів вважають паразитний дизайн концепцією, яка найбільше відповідає духові часу і вирізняється достатньою гнучкістю [6]. Услід за німецьким архітектором Матіасом Освальдом паразитну архітектуру наразі вважають посередником між змінами в суспільстві та в міській системі, який функціонує через появу подальших адаптацій. Попри поширене негативне ставлення до аматорської паразитарної архітектури, польський урбаніст Матеуш Мастальські, наполягає на тому, що пострадянські балкони слід розглядати не як безумовне зло, що псує фасади будинків, а як напрям неофіційної архітектури: «Паразитна архітектура робить ваше місто унікальним. Вам варто прислухатися до того, що хочуть зробити люди, які створили її, — і спробувати йти на компроміси. Не копіювати чийсь конкретний досвід, а спробувати знайти власну відповідь. Проблема ж не в балконах, а в тому, що в Україні ними просто користуються інакше. Наприклад, вони можуть служити місцем зберігання речей або додавати відчуття безпеки людям, які не знають своїх сусідів. Те, як виглядають балкони та кіоски, — це наслідок. Проблема у чомусь іншому, але точно не у балконах» [1].

Балкон — це простір між внутрішнім (приміщенням) та зовнішнім (вулицею). Фактично це та частина приватного простору квартири, яка, з одного боку, видима ззовні, а з іншого — є структурним елементом фасаду будинку. Саме межовий стан і є найбільш визначальним для розуміння феноменології балкона. Спостереження свідчать про те, що відповідність зовнішнього вигляду балкона загальній естетичній концепції фасаду взагалі не турбує більшість українців, бо вони зосереджені лише на тому, як виглядає конкретно їхній балкон у порівнянні з тим, як він виглядав до ремонту, сприймаючи його ізольовано.

Зовнішнє у цьому випадку менш важливе, ніж внутрішнє. Балкон «облагороджується» для того, щоб максимально ефективно використати його внутрішній простір для власних потреб. Не випадково вікна на зашкляних балконах нерідко завішують тюлем, шторами або ролетами, щоб максимально убезпечити його від цікавих поглядів ззовні або зайвого світла.

Отже, балкон справедливо можна вважати простором пограниччя: між «своїм» і «чужим», «приватним» і «публічним», «домом» і «вулицею», «зовнішнім» і «внутрішнім», «не-місцем». Одночасна належність балкона до внутрішнього та зовнішнього середовищ регулює поведінку людей: з одного боку, це місце приватних практик, з іншого воно є видимим ззовні, а отже, обмежується соромом, страхом чи будь-яким іншим відчуттям, що перебуває в межі опозицій «приватне–публічне», «дозволене–недозволене», «прийнятне–неприйнятне». Балкон є транзитивним простором у якому люди не перебувають упродовж тривалого часу. Балконний простір — це середовище тимчасових або короткотривалих дій.

Насправді люди використовують балкони для найрізноманітніших потреб, адже це простір багатofункціональний. Можна виділити такі функції балкона в українських пострадянських містах:

- робочий простір (майстерні, кабінети);
- простір відпочинку (зокрема, споглядання краси);
- простір дозвілля чи спорту (тренажерна, читацька міні-зала);
- жилий простір (продовження кухні, кімнати або окрема кімната);

– побутове чи господарське приміщення (зберігання кухонного начиння; харчових продуктів і консервації; великогабаритних предметів; сушіння білизни);

– перформативний простір (подієвий або для самовираження).

4. ВИСНОВКИ

Архітектурні споруди можна вважати місцями тоді, коли люди їх використовують у повсякденному житті та надають їм певного емоційного значення [4]. За цієї умови балкони стають для мешканців багатоповерхівок справжньою сценою для «театру повсякдення», а не просто бетонними виступами з тіла будинків. Це стається внаслідок приватизації та освоєння простору, що, своєю чергою, залежить від соціального та культурного контексту, в якому перебувають люди. Наприклад, пострадянський балкон — це місце, де можна робити те, чого не можна робити ні у квартирі, ні у дворі, скажімо, засмагати або спати на свіжому повітрі. У такий спосіб смисли, що їх вкладають у простір балкона, огорожують його уявними кордонами й перетворюють на місце.

Балкон одночасно є частиною житла, маркером соціального портрета міської громади і суспільства в цілому. Трансформації балконів є відображенням тенденцій економічних, політичних, культурних змін у суспільстві. Балкон в антропологічному, соціологічному та культурологічному вимірах є знаковим простором діагностики соціальної системи, соціальних відносин та смаків. Балкон — це відображення повсякденного життя, яке може стати ключем до вивчення повсякденних практик мешканців міст, що дасть змогу наблизитися до розуміння сучасної української міської культури.

Список літератури

- [1] Петренко-Лисак А., Полек Т. Балконний простір: антрополого-соціологічна розвідка. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2021, № 2. С. 136 – 155. DOI: 10.15407/sociology2021.02.136
- [2] Смадич І. П., Капеліст В. О. Межовий простір житлового будинку, як елемент соціо-психологічного комфорту мешканців міста: особливості формування, характеристика, ознаки. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Випуск 60. 2021. С. 152 – 165. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.60.152-165>
- [3] Ellard C. Places of the Heart: The Psychogeography of Everyday Life. *Bellevue Literary Press*. 2015. P. 45-49.
- [4] Gehl J. *Cities for people*. Washington, DC: Island Press, 2010. 230 p.
- [5] Jaffe, R., Koning, A. de. *Introducing Urban Anthropology*. London, New York.: Routledge. 2016 p. 28
- [6] Tend Alert: Parasitic Architecture. *Building and Décor*, 2014. 01.30. URL: <https://www.buildinganddecor.co.za/trend-alert-parasitic-architecture/>